

اهمیت سپرده های قرض الحسنه جاری و مداخله قانونگذار در مورد چک بلامحل

پدیدآورنده (ها) : درویشی، ابراهیم

اقتصاد :: نشریه تازه های اقتصاد :: اردیبهشت ۱۳۷۹ - شماره ۸۸

صفحات : از ۷۰ تا ۷۲

آدرس ثابت : https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/615476

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۱۱/۰۹

مرکز تحقیقـات کامپیوتری علوم اسـلامی (نور) جهت ارائــهٔ مجلات عرضه شــده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمــده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشــد. بنابر این، هرگونه نشــر و عرضه مقالات در قالب نوشــتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشــد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسـلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه قوانین و مقررات استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- چگونگی شکل گیری اماره اثبات دعوی
- پیوستن ایران به سازمان جهانی تجارت و تأثیر آن بر سیستم بانکی کشور
- تحلیل ماهیت حقوقی اعتبارات اسنادی دربستر عقود معین
- مسئولیت مدیران در ورشکستگی شرکت ها در حقوق انگلیس
- بررسی جایگاه حقوقی طب سنتی و مکمل و چالشهای پیش روی آن در ایران
- تور ایمنی؛ نگاهی به ابعاد حقوقی و اقتصادی ورشکستگی نظام بانکی: عوامل سقوط بانک و تأثیر آن بر اقتصاد
- تأثیر مبنای قرارداد بر شرایط اساسی صحت قرارداد
- بررسی شفافیت، مسئولیت پذیری و اطلاع رسانی بانک مرکزی ایران
- مقدمه ای بر داوری در دعاوی تجاری بین المللی
- راهکارهای فقهی در طراحی صندوق سرمایه گذاری زمین و ساختمان در اقتصاد ایران
- بررسی تطبیقی شرط عدم تمکین درنکاح دائم برمبنای فقه اسلامی با رویکردی بر نظر امام خمینی(س)
- تحلیل امکان توافق بر دریافت خسارت تاخیر تادیه مازاد بر نرخ تورم

عناوین مشابه

- نظرات ارایه شده در مورد ماهیت حقوقی سپرده های قرض الحسنه جاری
- شناسایی نظام بانکداری بدون ربای ایران و آسیب شناسی سپرده های قرض الحسنه در این نظام بانکداری (مطالعه موردی: بانک مسکن)
- تأثیر سپرده های قرض الحسنه بر حجم نقدینگی و تورم در ایران
- تاثیر فعالیت های بازاریابی رسانه های اجتماعی بر ارزش ویژه برند و پاسخ مشتری در صنعت بانکداری (مورد مطالعه : بانک قرض الحسنه مهر ایران)
- بررسی اثر شوک های پولی و مالی در بخش واقعی اقتصاد ایران با لحاظ سپرده های قرض الحسنه بانکی در چارچوب یک مدل DSGE
- گونه شناسی صندوق های قرض الحسنه و توانمندی زنان: مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران
- ساختار صندوق های قرض الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه های اعتباری
- صندوق های قرض الحسنه؛ ارزیابی کارکرد در بازار پول و اعتبار کشور
- تبیین انحراف های سپرده های قرض الحسنه در نظام بانکی
- زنگ خطر: کاهش معنی دار سپرده های قرض الحسنه در بانک ها

www.noormags.ir

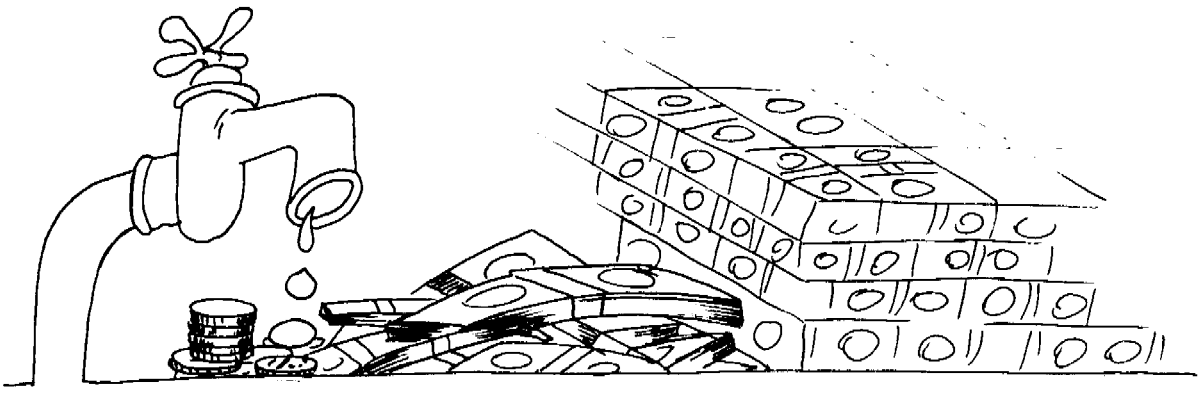

اهمیت سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری و مداخله قانونگذار در مورد چک بلامحل

ابراهیم درویشی

سپرده‌های جاری یا دیداری، سپرده‌هایی هستند که افراد در بانک‌ها می‌سپارند به این قصد که هر وقت نیاز داشتند، به مجرد در خواست، در دسترسشان قرار گیرد و نیازی به هیچگونه اطلاع قبلی نداشته باشد.

این نوع سپرده‌ها بخش اعظم سپردهٔ بانک‌ها را تشکیل می‌دهد که از نقدینگی بالایی برخوردار است. زیرا به مجرد درخواست مشتری قابل پرداخت می‌باشد. طبیعت این نوع سپرده‌ها در همین تصفیه حساب‌های جاری سپرده گذاران خلاصه می‌شود و به همین منظور در حساب‌های جاری سپرده شده‌اند. این سپرده‌ها در زمینه‌های اقتصادی و تجاری، ابزارهای پرداخت مناسبی از طریق انتقال مالکیت این سپرده‌ها به اشخاص دیگر با بهره‌گیری از چک می‌باشد. به همین منظور در قانون تجارت ایران مواد ۳۱۰ الی ۳۱۷ به تعریف و مشخصات چک و نحوه صدور آن اختصاص یافته است.

همانگونه که قبلاً اشاره گردید چک در معاملات روزمره اشخاص نقش مهم و بسزایی دارد بطوری که اکثریت تجار و عموم اشخاص جهت سهولت و پرهیز از خطرات حمل پول، پرداخت‌های خود را از طریق صدور چک انجام می‌دهند.

از سوی دیگر به موجب شرایط عمومی افتتاح حساب جاری بانک‌ها در صورتی ملزم به پرداخت وجوه چک‌های صادره توسط صاحب سپرده می‌باشند که موجودی کافی داشته باشد. بسیار اتفاق می‌افتد که صاحبان سپرده‌های جاری اقدام به صدور چک بلامحل نموده و بانک هم مسؤولیتی در قبال پرداخت آن ندارد و از این راه باب خوردن مال غیر به باطل باز شده است. به ناچار قانونگذار حفظ منافع دارندگان چک را در حکم اسناد رسمی لازم‌الاجرا دانسته است.[۱]

به موجب ماده ۲۳۸ مکرر قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۱۲ مجازات چک بلامحل، کلاهبرداری محسوب می‌شد و در حال حاضر هم قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ با اصطلاحات سال ۱۳۷۲ در مورد چک‌های بلامحل قابل اعمال می‌باشد. دارنده چک بلامحل از طریق مراجع قضایی (کیفری-حقوقی) و اجرای ثبت قادر به وصول وجه چک خود می‌باشد. علاوه بر این صادر کننده چک مذکور به حبس تعزیری تا دو سال و $\frac{۱}{۴}$ وجه چک به عنوان جزای نقدی محکوم می‌گردد.[۲]

بنابراین با توجه به ضمانت اجرای قوی چک و سهل‌الوصول بودن آن اکثر تجار در معاملات وعده‌دار خود به جای استفاده از اسناد وعده‌دار، با افتتاح حساب جاری و اخذ دسته چک از این وسیله برای پرداخت‌های آتی استفاده می‌نمایند و وصول چک‌های خود را نیز به بانک واگذار می‌نمایند. تأسیس اتاق پایاپای اسناد بانکی و مبادلات چک بین بانک‌ها نیز یکی دیگر از آثار سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری می‌باشد و اینگونه چک‌ها پس از وصول به حساب مشتریان واریز می‌گردد.سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری در نظام کلاسیک و بانکداری بدون ربا یکسان است. زیرا علاوه بر تجار کارمندان و اکثریت افراد جامعه جهت دریافت حقوق و مستمری خود از سپرده‌های جاری و چک استفاده می‌کنند.

قانون‌گزار نیز جهت افتتاح سپرده جاری شرایط خاصی را مقرر نموده است.بانک‌ها شرایط افتتاح سپرده جاری را داشتن ۱۸ سال سن و سواد کافی جهت صدور و امضای چک دانسته‌اند، و هدف هم مصون نگه داشتن افراد بی‌سواد و غیر رشید از خطرات ناشی از صدور چک بلامحل می‌باشد.

لزوم سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری

پیش از این عنوان شد که رابطه بانک با مشتری در سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری مبتنی بر عقد قرض و شرایط خاصی است که توسط بانک تدوین و به امضای سپرده‌گذار رسیده است.

در عقد قرض هم مدتی برای ایفای تعهد وجود ندارد و مقترض هر زمان که بخواهد می‌تواند مثل مورد قرض را رد کند و نیز می‌تواند عین مورد قرض را مانند فردی از افراد مثلی به مقترض بدهد.مقرض نیز می‌تواند ایفای تعهد را از مقترض بخواهد.به همین جهت شیخ طوسی (ره) در بسیاری از عبارات خود آن‌را جایز دانسته‌اند، در صورتی که عقد قرض ((جایز)) به معنی اصطلاحی

www.noormags.ir

نیست، به طوری که هر یک بتواند آن را هر زمان فسخ بنماید و مورد قرض را در صورت موجود بودن مسترد دارد و چنانکه تلف شده باشد بدل آن‌را بگیرد و هر گاه معیوب شود علاوه بر رد آن، ارزش داده شود، آن چنانکه در فسخ عقود لازمه است.[۳]

از اینرو قرض عقدی است لازم و هیچیک از طرفین نمی‌توانند بدون علت قانونی آن‌را فسخ نماید. مثلاً مقرض نمی‌تواند آن را بهم زده و عین مال مورد قرض را بخواهد زیرا بر طبق ماده ۶۴۸ قانون مدنی ملکیت مقترض نسبت به مورد قرض به وسیله عقد حاصل می‌شود و همچنین قول مشهور فقها بر خلاف گفتار شیخ می‌باشد.

بنابراین به محض تحویل سپرده‌های قرض‌الحسنه اعم از جاری و پس‌انداز مالکیت آن به بانک منتقل می‌شود و آنچه که سپرده‌گذار به محض مطالبه از بانک دریافت می‌دارد مثل می‌باشد نه عین مال، زیرا اصل عدم خروج ملکیت است مگر به رضای مالک آن. از اینرو استعمال جایز در مورد قرض و سپرده‌های قرض‌الحسنه به معنای مصطلح آن نیست بلکه مقصود آن است که مدتی برای قرض نیست بلکه هر زمان مقرض می‌تواند ایفای تعهد را بخواهد و همچنین مقترض هر زمان می‌تواند آنچه را که گرفته است رد نماید. اصل در عقود و معاملات بر لزوم می‌باشد مگر خلاف آن تصریح شده باشد.

موانع شرعی و قانونی اعتبار در حساب جاری و جاری بدهکار

در سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری رابطه بانک و سپرده‌گذار بر مبنای عقد قرض و قرارداد می‌باشد. بر طبق ماده ۱۰ قانون مدنی ((قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است)).

بنابراین با توجه به حرمت ربا در شرع مقدس اسلام قرارداد منعقده فی مابین بانک و مشتری به موجب اصل چهارم قانون اساسی بایستی مطابق با قوانین اسلام تنظیم شده باشد والا باطل است.

از سوی دیگر در عقد قرض نیز رابطه بانک با سپرده‌گذار رابطه داین و مدیون است و همانگونه که قبلاً گفته شده عقد قرض عقیم می‌گردد و سود آن هم متعلق به بانک می‌باشد. همان طور که ضمان آن متعلق به بانک است.

در وام‌های اعتبار در حساب جاری و جاری بدهکار بانک به دارنده حساب جاری وجوهی را به عنوان وام پرداخت نموده و یا چک‌های صادره وی را (تا مبلغی معین) علیرغم عدم موجودی پرداخت می‌نماید و نسبت به مدت مذکور از صاحب سپرده بهره دریافت می‌دارد که این عمل به دلایل ذیل در قانون عملیات بانکی بدون ربا منع شده است:

الف) سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز به موجب قانون بودجه برنامه دوم توسعه بایستی کلاً صرف پرداخت وام قرض‌الحسنه گردد که موارد مصرف آن نیز در دستورالعمل اجرایی معین شده است (ازدواج - بیماری - تحصیل - تعمیر مسکن ...) وام‌های مذکور جز موارد مصرف وام قرض‌الحسنه نمی‌باشد.

ب) بانک‌ها مجاز به بکارگیری سپرده‌های اشخاص در قالب عقود ذکر شده در تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشند که این عقود عبارتند از مشارکت مدنی - فروش اقساطی - مضاربه - جعاله - سلف - اجاره به شرط تملیک ... و در این عقود ذکری از اعتبار در حساب جاری و جاری بدهکار نشده است.

ج) بانک‌ها حتی مجاز به پرداخت اینگونه وام‌ها از منابع خود به اشخاص نمی‌باشند زیرا ماهیت اعتبار در حساب جاری و جاری بدهکار عقد قرض می‌باشد و در قرض اخذ بیش از بدهی (مثل) ربا محسوب می‌گردد (ربای قرضی) که مغایر با شرع مقدس اسلام و قانون عملیات بانکداری بدون ربا می‌باشد.

نقش امضا در صدور چک و کاربرد آن در سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری

استفاده از حسابهای جاری و گردش سپرده‌های دیداری معمولاً به وسیله چک انجام می‌شود. شرایط صدور چک معمولاً به وسیله قانون تجارت و قوانین و مقررات پولی و بانکی کشور تدوین شده است و بانک‌ها از نظر سهولت کار خود با استفاده از مقررات مربوطه اقدام به چاپ چک‌هایی جهت استفاده مشتریان می‌نمایند. به طوری که صاحب سپرده (حساب جاری) با داشتن چک‌های چاپی در موقع صدور فقط باید محل، تاریخ، مبلغ و نام گیرنده را ذکر نموده و امضا نماید. امضای چک به وسیله صادر کننده یکی از شرایط لازم و حتمی صدور چک می‌باشد، زیرا چک بدون آن فاقد هر گونه ارزشی خواهد بود. البته لازم نیست که مندرجات چک به خط صادر کننده باشد فقط کافی است که چک صادر شده به امضای صادر کننده برسد. قانون‌گزار در مواد ۲۲۹ و ۳۰۷ قانون تجارت در مبحث برات و سفته امضا و مهر را در یک ردیف قرار داده و مقرر می‌دارد ((فته طلب علاوه بر امضا یا مهر ...)) در ماده ۳۱۴ همین قانون مقررات برات و سفته را مشمول چک‌های صادره نیز نموده است اما در مورد امضای چک به صراحت قانون‌گزار در مواد ۳۱۱ و ۳۱۲ فقط از امضای چک نام برده بنابراین مهر هیچگونه نقشی در صدور چک ندارد. هدف قانون‌گزار در تأکید به امضای چک هنگام صدور این بوده که اشخاص بی‌سواد را از خطرات و پیش‌آمدهای سوء صدور چک در امان بدارد.

بعضاً مشاهده می‌گردد که اشخاص حقیقی یا حقوقی در هنگام افتتاح حساب جاری علاوه بر امضا، مهری را نیز به بانک معرفی نموده و پرداخت هر گونه چک از حساب جاری خود را منوط به مطابقت امضا و مهر با نمونه موجود در بانک می‌نمایند. اکثر بانک‌ها نیز در صورت نقص یا فقدان مهر صاحب حساب بر روی چک، اقدام به صدور گواهینامه عدم پرداخت می‌نمایند که این موضوع مغایر با نص صریح قانون تجارت می‌باشد.

عده‌ای معتقدند که بانک و مشتری توافق نموده‌اند علاوه بر امضا، مهر صاحب سپرده هم هنگام صدور و پرداخت بر روی چک ممهور گردد. ماده ۱۰ قانون مدنی ایران قراردادهایی را نافذ و لازم‌الاجرا می‌داند که مغایر نص صریح قانون نباشد، در صورتی که توافق مذکور مغایر با مواد ۳۱۱ و ۳۱۲ قانون تجارت است.

بنابراین بانک‌ها مکلفند در صورتی که چک‌های صادره حاوی امضا صادرکننده می‌باشند بدون توجه به مهر (نقص یا عدم وجود آن) نسبت به

www.noormags.ir

پرداخت وجه چک به دارنده آن اقدام نمایند زیرا در هنگام صدور چک فقط به امضا اشاره شده است. اما دریافت کننده وجه چک به تجویز ماده ۳۱۶ قانون مذکور می‌تواند ظهر چک را امضا یا مهر نماید. بانک‌ها در هنگام پرداخت وجوه چک از محل سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری اشخاص علاوه بر کنترل‌های لازم از گیرنده چک احراز هویت کامل به عمل می‌آورند. ضمناً مهلت ارایه چک به بانک‌ها جهت وصول از تاریخ چک ده سال است. همچنین قید هر گونه عبارتی در متن چک که مهلت مذکور را محدود نماید ((مثلاً یک ماه اعتبار دارد)) فاقد ارزش است و نباید به آن ترتیب اثر داد.[۴]

از سوی دیگر به موجب ماده ۱۱ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ و اصلاحیه مورخ ۷۲/۸/۱۱ چنانچه دارنده چک ظرف مدت ۶ ماه از تاریخ صدور چک جهت وصول آن و ظرف مدت ۶ ماه از تاریخ صدور گواهینامه عدم پرداخت شکایت ننماید، فقط حق شکایت کیفری وی سلب خواهد شد.

انسداد حسابهای قرض‌الحسنه جاری

همان طور که بیان شد، ماهیت سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری مبتنی بر عقد قرض و قرارداد می‌باشد. در عقد قرض هم مدتی برای ایفای تعهدات وجود ندارد و مقترض هر زمان می‌تواند تعهد خود را پرداخت نماید و مقرض نیز می‌تواند عندالمطالبه ایفای تعهد را از مقترض بخواهد. بنابراین اجماعی هم که در معنی جواز عقد قرض شده است به معنی مصطلح آن نمی‌باشد.[۵]

بلکه مقصود آن است که مدتی برای قرض وجود ندارد و سپرده‌گذار هر زمان بخواهد می‌تواند سپرده خود را از بانک دریافت نماید (و حساب خود را ببندد) مگر اینکه به وسیله شرط ضمن عقد برای ادای قرض به وجه ملزمی اجلی معین شده باشد که در این صورت مقرض نمی‌تواند قبل از انقضاء مدت طلب خود را مطالبه کند. در یکی از بندهای قرارداد منعقده فی مابین بانک و مشتری در هنگام افتتاح سپرده جاری مقرر شده است که: ((حساب‌های جاری علاوه بر موارد قانونی در هر موقع و موردی بنا به تصمیم یکی از طرفین (بانک یا مشتری) ممکن است بسته شود)).

بنابراین با توجه به ماهیت عقد قرض (جواز از نظر مدت) و یکی از بندهای قرارداد نحوه بسته شدن حساب جاری و در واقع پایان سپرده‌گذاری جاری مشخص شده است ولی به ندرت اتفاق می‌افتد که طرفین (علی‌الخصوص بانک) از این اختیارات استفاده نموده و حساب جاری را مسدود نمایند. زیرا سپرده‌های جاری یکی ازابزارهای مهم در رابطه با پرداخت‌های وجوه بین افراد علی‌الخصوص تجار می‌باشد.

بانک‌ها نیز سعی می‌نمایند تا با تشویق مشتریان به سپرده‌گذاری و واریز وجوه به حساب سپرده جاری حتی برای مدت محدود از این سپرده‌ها استفاده نمایند.از سوی دیگر بررسی آمار ماه‌های متوالی سپرده‌های جاری نشانگر این واقعیت است که سپرده‌های جاری در هر بانک تقریباً در طول ماه (با اندکی نوسان) ثابت می‌باشد. زیرا مشتریان علاوه بر صدور چک از محل سپرده‌های جاری،اقدام به واریز وجوه به این حساب‌ها می‌نمایند و این سپرده‌ها یکی از بهترین و ارزانترین منابع بانک‌ها می‌باشد.

با توجه به نقش چک در معاملات و مبادلات اشخاص در جامعه، و جلوگیری از صدور چک توسط افرادی که فاقد موجودی کافی در حساب می‌باشند، قانون‌گزار علاوه بر موارد پیش‌بینی شده در قرار داد، بانک‌ها را مکلف نموده حساب جاری اشخاصی که بیش از یک بار چک بی‌محل صادر نموده و تعقیب آن‌ها منجر به صدور کیفر خواست شده است را مسدود نموده و تا ۳ سال به نام آنها حساب جاری دیگری باز ننمایند.[۶]

همچنین بانک مرکزی مکلف می‌باشد که سوابق افراد بدحساب را به طور منظم و مرتب نگهداری نماید و پس از استعلام بانک‌ها هنگام افتتاح حساب، فهرست اسامی این اشخاص را در اختیار کلیه بانک‌های کشور قرار دهد. علاوه بر موارد فوق اداره نظارت بر بانک‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی جهت حفظ ارزش چک به کلیه بانک‌ها اعلام نموده است که از تحویل دسته چک به کلیه اشخاصی که مرتکب صدور یک فقره چک بلامحل می‌گردند خودداری نمایند و با این اقدام عملاً صاحب حساب قادر به استفاده از حساب جاری خود نمی‌باشد.[۷]

از سوی دیگر افراد بد حساب که مرتکب صدور چک بلامحل می‌شوند حق استفاده از تسهیلات بانک را ندارند مگر اینکه ظرف ۱۰ روز از تاریخ صدور چک حسن‌نیت خود را با پرداخت وجه چک به دارنده آن اثبات نمایند.

به همین دلیل است که معمولاً افتتاح سپرده‌های جاری قرض‌الحسنه دشوارتر از سایر سپرده‌های بانکی است. زیرا بانک با افتتاح سپرده جاری امتیاز صدور را به دارنده حساب اعطا می‌نماید. با توجه به اهمیت چک از نظر پولی بانک مجبور است دقت بیشتری در مورد این دسته از مشتریان مبذول نماید. به علاوه بانک نمی‌تواند از انعکاس و تأثیر وجود مشتریان نامطلوب و بد سابقه را بر روی مشتریان و بطور کلی بر روی بانک و فعالیت‌های آن نادیده بگیرد. به همین دلیل قبل از افتتاح سپرده جاری و حتی بعد از آن اطلاعاتی را به طور دایم از مشتری کسب می‌نمایند. و فعالیت سپرده جاری آنان را به دقت زیر نظر دارند.

پی‌نویس‌ها

۱- ماده ۲ قانون صدور چک و آخرین اصلاحات مصوب ۷۲/۸/۱۱ مجلس شورای اسلامی.

۲- ماده ۷ قانون صدور چک و آخرین اصلاحات مصوب ۷۲/۸/۱۱ مجلس شورای اسلامی.

۳- دکتر امامی- سید حسن- منبع پیشین ص ۱۹۸.

۴- بخشنامه شب/۱۹۲۵ - مورخ ۶۷/۵/۱۵ - اداره نظارت بر بانک‌ها - بانک مرکزی جمهوری اسلامی.

۵- جواز در اصطلاح حقوقی این است که هر یک از طرفین بتوانند معامله را فسخ کنند و مورد قرض را در صورتی که موجود باشدمسترد نماید، و چنانچه معیوب شده باشد، ارش داده شود و در صورت تلف بدل آن داده شود.

۶- ماده ۲۱ قانون صدور چک مصوب سال ۱۳۵۵ با اصلاحات مورخ ۷۲/۸/۱۱ مجلس شورای اسلامی.

۷- بخشنامه ۶۰/۱۸۵۹ مورخ ۱۳۷۰/۱۲/۳ اداره نظارت بر بانک‌ها - بانک مرکزی به کلیه شعب بانک‌ها.

⌘⌘⌘

www.noormags.ir